

edmund burke

Jo h d a t u s m a k u u n

Pinnallisesti tarkasteltuna välillämme näyttää olevan suuria eroja järjen käytössä, eikä yhtään sen vähäisempiä nautinnoissa. Huolimatta tästä erilaisuudesta, jota pidän enemmän näennäisenä kuin todellisena, on luultavaa, että sekä järjen että maun standardi on kaikille inhimillisillä olennoilla sama. Mikäli ei nimittäin olisi olemassa joitakin koko ihmiskunnalle yhteisiä periaatteita niin arvostelmissa kuin tuntemuksissakin, ei kenenkään järkeä tai passioita voisi ymmärtää tavalla, joka riittäisi pitämään yllä elämän tavanomaista kanssakäymistä. Näyttääkin olevan yleisesti tunnustettua, että totuudessa ja valheessa on jotakin kiinteää ja pysyvää. Havaitsemme ihmisten kiistojensa yhteydessä jatkuvasti vetoavan joihinkin kaikkien tunnustamiin testeihin ja standardeihin, joiden oletetaan perustuvan yhteiseen ihmisluontoomme. Makuun ei kuitenkaan liity samanlaista yksimielisyyttä yhtenäisistä ja vakiintuneista periaatteista. Yleisesti jopa oletetaan, ettei tämä hienovarainen ja eeterinen kyky, joka näyttää liian häilyväiseltä kestääkseen edes määritelmän kahleita, sovellu testattavaksi millään kokeella, eikä säädeltäväksi millään standardilla. Järjen kyvyn käytölle on niin jatkuva tarve ja sitä niin paljon vahvistavat jatkuvat kiistat, että tietyt oikean järjen maksimit näyttävät olevan tietämättömimpienkin hiljaa hyväksymiä. Oppineet ovat kehittäneet tätä karkeaa tietämystä ja pelkistäneet nämä maksimit oppijärjestelmiksi. Se, ettei makua ole yhtä onnistuneesti jalostettu, ei johdu siitä, että aihepiiri olisi hedelmätön vaan siitä, että tarhureita on ollut vähän tai he ovat olleet huolimattomia. Sillä toden sanoakseni, meillä ei ole yhtä kiinnostavia syitä saada selville sen periaatteita kuin on järkeä koskevista asioista. Onhan loppujen lopuksi niin, että vaikka ihmiset eroavatkin näitä asioista koskevista mielipiteissään, niihin ei liity yhtä merkittäviä seuraamuksia kuin järjen kohdalla. Muutoin olisi ilmiselvää, että maun logiikka, jos tällaista ilmausta voin käyttää, olisi hyvin voitu muokata yhtä hyväksi, ja

voisimme keskustella tämän luonteisista asioista yhtä suurella varmuudella kuin niistä, jotka välittömämmin näyttävät kuuluvan pelkän järjen alueelle. Tämä seikka onkin tehtävä niin selväksi kuin mahdollista ennen kuin ryhdymme mihinkään käsillä olevan kaltaiseen tutkimukseen, sillä mikäli maulla ei todellakaan ole vakiintuneita toimintaperiaatteita, ja jos mielikuvituksessamme eivät vaikuta varmat ja muuttumattomat lait, koko työstämme on hyvin vähän hyötyä, koska sitä silloin on pidettävä turhana tai jopa mielettömänä hankkeena, jossa yritetään esittää säännöt pelkille päähänpistoille ja säätää lakeja kuvitelmaille ja mielijohteille.

Terminä maku ei ole erityisen täsmällinen, kuten eivät ole muutenkaan kuvaannolliset sanat. Se mitä sillä ymmärretään on useimpien ihmisten mielessä kaukana yksinkertaisesta ja selvärajaisesta ideasta, ja täten altis sekaannuksille ja epävarmuudelle. En kuitenkaan pidä kovinkaan suuressa arvossa määrittelemistä, tätä sekaannusten kuuluisaa parannuskeinoa. Määritellesämme on vaarana, että ympäröimme luonnon omien käsitystemme rajoilla, jotka olemme usein sattumalta tai uskonvaraisesti omaksuneet tai muodostaneet pelkästään eri kohteiden rajoittuneen ja osittaisen tarkastelun pohjalta, sen sijaan, että ulottaisimme omat ideamme kattamaan kaiken sen mitä luonto sisältää ja omien periaatteidensa mukaan yhteen saattaa. Tutkimuksessamme meitä rajoittavat ne ankarat lait, joiden alaisuuteen olemme lähtökohdissamme alistuneet.

“Circa vilem patulumque morabimur orbem
Unde pudor proferre pedem vetat aut operis lex”¹

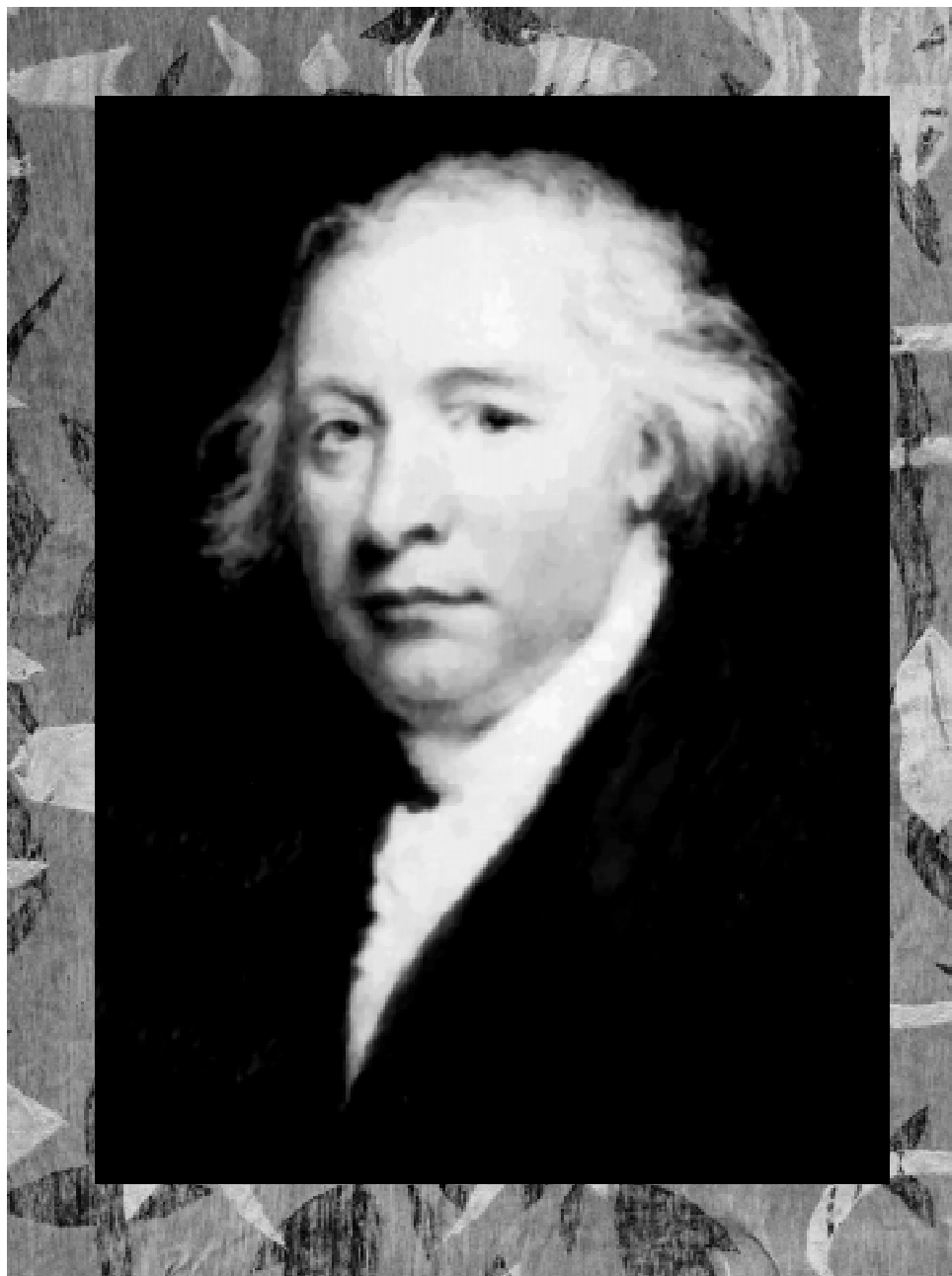
Jokin määritelmä saattaa olla hyvin täsmällinen ja silti kertoa meille vain vähän määritellyn kohteen luonteesta. Oli määritelmän arvo mikä tahansa, sitä pitäisi ajatella tutkimuksemme tuloksena; se näyttää pikemmin-

kin seuraavan tutkimuksestamme kuin edeltävän sitä. On myönnettävä, että opetuksen ja tutkimisen menetelmät saattavat joskus olla erilaisia ja varmasti hyvästä syystäkin. Omasta puolestani olen kuitenkin vakuuttunut, että verrattomasti parasta on sellainen opetus, joka on metodiltaan niin lähellä tutkimusta kuin mahdollista. Silloin ei tyydytä vain tarjoamaan hengettömiä ja puisevia totuuksia vaan johdatetaan niiden lähteille; tällä on taipumuksena saada lukija itse etsimisen tielle ja ohjatuksi hänet niille reiteille, joilla kirjoittaja on omat löydöksensä tehnyt, jos on sattunut arvokkaita sellaisia tekemään.

Torjuakseni kaiken pikkumaisen arvostelun ilmoitan heti tarkoittavani sanalla maku sitä mielen kykyä tai niitä kykyjä, joihin kaunotaiteet ja mielikuvituksen luomukset vaikuttavat tai jotka muodostavat näitä koskevia arvioita. Tämä on käsittäkseni sanan kaikkein yleisin merkitys ja se joka vähiten liittyy mihinkään erityiseen teoriaan.

Tarkoitukseni on tässä tutkimuksessa selvittää löytyykö mielikuvituksen vaikuttumisiin sellaisia periaatteita, jotka olisivat yhtenäisiä kaikille, niin perustavia ja varmoja, että voisivat tarjota arvioimiselle tyydyttävän perustan. Luulen, että tällaisia maun periaatteita on olemassa, riippumatta siitä miten ristiriitaiselta tämä saattaa vaikuttaa niistä, jotka pinnallisesti asioita tarkasteltuaan kuvittelevat, että makujen välillä vallitsee niin suuri vaihtelu sekä laadussa että asteessa, ettei mikään voisi olla tätä epämääräisempää.

Kaikki tuntemani luontaiset inhimilliset voimat, jotka ovat suhteessa ulkoisiin objekteihin, ovat aistit, mielikuvitus ja arvostelukyky. Mitä aisteihin tulee, me oletamme ja meidän täytyykin olettaa, että koska aistielinten rakenne on kaikilla ihmisillä lähes tai täsmälleen sama, ihmiset myös havaitsevat ulkoiset objektit samalla tai toisistaan vain vähän

poikkeavalla tavalla. Olemme vakuuttuneita siitä, että se mikä näyttää valolta yhden silmissä, näyttää valolta myös toisen silmissä; mikä maistuu makealta jonkun suussa, maistuu makealta myös toisten suussa; mikä on tummaa ja kitkerää yhdelle ihmiselle, on samoin tummaa ja kitkerää myös toiselle. Samoin ajattelemme suuresta ja pienestä, kovasta ja pehmeästä, kuumasta ja kylmästä, karkeasta ja sileästä – ja itse asiassa kaikista kappaleiden luonnollisista ominaisuuksista ja vaikutuksista. Jos annamme itsemme kuvitella, että aistit näyttävät asiat erilaisina eri ihmisille, tämä skeptinen menettely tekee turhaksi kaikenlaisen ja kaikkia asioita koskevan järkeilyn, jopa sen skeptisen järkeilyn itsensä, joka sai meidät epäilemään havaintojemme yhdenmukaisuutta. Koska siis on vain vähän epäilyksiä siitä, että erilaiset kohteet näyttäytyvät samanlaisina koko ihmislajille, on välttämättä myönnettävä, että jokin objekti saa yhdessä yksilössä synnyttämänsä nautinnon ja kivun aikaan koko ihmislajissa, silloin, kun se toimii luonnol-

lisesti, yksinkertaisesti ja vain omalla erityisellä voimallaan. Jos nimittäin kiistämme tämän, meidän täytyy ajatella, että sama syy samalla tapaa vaikuttaessaan samantapaisiin kohteisiin tuottaisi erilaisia vaikutuksia, mikä olisi täysin mieletonnä.

Tarkastelkaamme tätä seikkaa ensin maun aistin kannalta, sitä paremmalla syyllä, että kyseessä oleva kyky on saanut tältä aistilta nimensä. Kaikki ihmiset sanovat etikkaa happamaksi, hunajaa makeaksi ja aloe-mehua karvaaksi, ja koska kaikki ovat samaa mieltä näiden objektien ominaisuuksista, he eivät myöskään eroa toisistaan mitenkään arvioissaan niiden tuottamasta nautinnosta tai kivusta. Kaikki pitävät makeutta miellyttävänä ja karvautta epämiellyttävänä. Näiltä osin heidän tuntemuksensa eivät eroa toisistaan ja tämä ilmenee hyvin myös yksimielisyydestä, joka vallitsee makuaistiin perustuvista metaforista. Hapan luonne, kitkerät sanat tai sadattelut ja karvas kohtalo ovat ilmauksia, jotka kaikki hyvin ymmärtävät. Yhtä hyvin meidät ymmärretään, jos puhumme makeasta tyypistä tai makeasta elämästä ja muusta vastaavasta. On tunnistettava, että tottumukset ja jotkin muut syyt ovat saaneet aikaan paljon poikkeamia näiden makujen tuottamasta luonnollisesta nautinnosta tai kivusta, mutta kyky erottaa luonnollinen maku hankitusta mieltymyksestä säilyy loppuun saakka. Ihminen alkaa usein pitää enemmän tupakan kuin sokerin mausta, tai enemmän etikan kuin maidon aromista, mutta tästä ei seuraa makujen sekaannusta, sillä hän tuntee, etteivät tupakka ja etikka ole makeita ja tietää että pelkkä tapa on totuttanut hänen suunsa näihin vieraisiin nautintoihin. Tällaisenkin ihmisen kanssa voimme keskustella mauista riittävän tarkasti.

Jos sen sijaan kohtaamme yhdenkin, joka ilmoittaa, että hänestä tupakka maistuu sokerilta, ja ettei hän osaa erottaa maitoa etikasta, tai että sekä tupakka että etikka ovat makeita, maito karvasta ja sokeri hapanta, päättelemme heti, että hänen aistielimensä ovat viottuneet ja hänen suunsa täysin turmeltunut. Olemme yhtä haluttomia keskustelemaan tällaisen ihmisen kanssa mausta kuin arvioimaan määrällisiä suhteita sellaisen ihmisen kanssa, joka kiistää kokonaisuuden osien yhteensä olevan saman verran kuin tuo kokonaisuus. Tällaista henkilöä emme pidä käsityksissään erehtyneenä, vaan täysin hulluna. Tämänkaltaiset poikkeukset eivät kummasakaan tapauksessa aseta kyseenalaiseksi yleistä sääntöämme tai saa meitä päättelemään, että ihmiset arvioisivat määrällisiä suhteita tai asioiden makuja erilaisten periaatteiden mukaan. Siispä kun sanotaan, ettei makuasioista voi kiistellä, sillä voidaan tarkoittaa vain sitä, ettei kukaan pysty varmasti sanomaan, mitä nautintoa tai kipua tietty ihminen voi saada tietyn asian mausta. Tästä ei todellakaan voi kiistellä, mutta voimme aivan hyvin ja riittävän selkeästi kiistellä asioiden luonnollisesta aistisesta miellyttävyydestä tai epämiellyttävyydestä. Kun sen sijaan puhumme jostakin erityisestä tai hankitusta mieltymyksestä, meidän on tiedettävä kyseisen henkilön tavat, ennakkoluulot ja luonteenpiirteiden omalaatuisuudet, ja tehtävä johtopäätöksemme näiden perusteella.

Ihmiskunnan käsitysten yhtenevyys ei rajoitu pelkästään makuaistiin. Näköaistin tuottaman mielen hyvän periaate on kaikilla sama. Valo on miellyttävämpää kuin pimeys. Kesä, jolloin maa verhoutuu vihreään ja taivas on pilvetön ja kirkas, on miellyttävämpää

aikaa kuin talvi, jolloin kaikki näyttää toisenlaiselta. En muista, että koskaan jos vaikkapa sata ihmistä on nähty jotakin kaunista – oli se sitten ihminen, eläin, lintu tai kasvi – he eivät heti olisi olleet yksimielisiä sen kauneudesta, vaikka jotkut olisivatkin ajatelleet sen olleen vähemmän kaunista kuin he olivat odottaneet, tai että joku muu olisi ollut vielä kauniimpaa. En usko, että kukaan pitää hanhea joutsenta kauniimpana, tai friisiläiskanaa komeampana kuin riikinkukko. On myös huomattava, että näkemisestä aiheutuva nautinto ei ole läheskään yhtä monimutkaista, sekavaa ja epäluonnollisten tottumusten ja miellelyhtymien muuntamaa kuin maun nautinnot. Tämä johtuu siitä, että näkemisestä aiheutuva nautinto yleensä pitäytyy näkemisessä itsessään, eivätkä sitä kovinkaan usein muovaa jotkin siitä riippumattomat seikat. Suuahan ei saa aistimuksiaan yhtä spontaanisti kuin näkö, vaan sen aistimuksen kohteet yleensä annetaan sille, ruokana tai rohtona. Ne vähitellen muokkaavat suun makuaistia sellaisten mielikuvienvoimalla, jotka liittyvät näiden aineiden ravitsemukseen tai lääkinälliseen tehoon. Siten oopiumi on turkkilaisen mieleen, koska se saa aikaan miellyttävän houretilan, ja tupakka ilahduttaa hollantilaisia, koska siitä leviää turtumus ja miellyttävä huumaus. Alkoholi miellyttää omaa rahvastamme, koska se karkoittaa huolen ja kaikki ajatukset nykyisistä tai tulevista murheista. Kaikki nämä aineet olisivat vaipuneet kokonaan unholaan elleivät niiden ominaisuudet heti alusta pitäen olisi menneet niiden makua pidemmälle. Ne ovat kahvin, teen ja eräiden muiden aineiden tavoin kulkeutuneet pöydillemme apteekkeista, ja niitä käytettiin terveydellisistä syistä kauan ennen kuin niiden ajateltiin tuottavan nautintoa. Huumausaineen vaikutus on saanut meidät käyttämään sitä usein, ja tämä jatkuva käyttö yhdistyneenä miellyttävään vaikutukseen on lopulta tehnyt itse maustakin miellyttävän. Tämä ei kuitenkaan millään tavalla hämmennä ajatuksiamme, sillä kykenemme loppuun saakka erottamaan hankitun mieltymyksen luonnollisesta. Kuvaillessasi jonkin tuntemattoman hedelmän makua et varmaankaan sanoisi, että siinä on tupakan, oopiumin tai valkosipulin makea ja miellyttävä aromi, vaikka puhuisit sellaisille, jotka jatkuvasti käyttävät näitä aineita ja saavat niistä suurta nautintoa.

Kaikki ihmiset pystyvät riittävän hyvin muistamaan nautinnon alkuperäisen ja luonnollisen syyn pystyäkseen vertaamaan kaikkia aistihavaintojaan tuohon standardiin ja säädelläkseen sen perusteella tunteitaan ja mielipiteitään. Oletetaan, että on henkilö, joka on turmellut suunsa niin pahoin, että nauttii enemmän oopiumin mausta kuin voin tai hunajan mausta. Jos hänelle tarjotaan merisipulimälli yskänlääkkeeksi, ei ole epäilystäkään siitä, etteikö hän pitäisi voita tai hunajaa parempana kuin tuota yököttävää suupalaa, tai yleensä mitään karvasta ainetta, johon hän ei ole tottunut. Tämä todistaa, että hänen suunsa on luonnostaan ollut kaikkien asioiden suhteen samanlainen kuin muillakin, ja että se on vieläkin monessa suhteessa samanlainen ja vain joiltakin osiltaan turmeltunut. Arvioidessaan mitä tahansa uutta ainetta, josta maultaan samankaltaista kuin jokin, mistä hän on tottunut alkanut pitää, hän huomaa, että vaikutus tapahtuu luonnollisella tavalla ja yleisten periaatteiden mukaisesti. Näin siis aistien nautinto on meissä kaikissa samanlaista, ylhäisistä alhaisiin ja oppineista oppimattomiin, myös näkemisen nautinto ja jopa mauaistin, joka on kaikista aisteista sekavin.

Aistien esittämien ja nautintoon tai kipuun yhdistyvien ideoiden lisäksi ihmismielessä on eräänlainen oma luova kykynsä, joka mielensä mukaan joko esittää asioista syntyvät mielikuvat siinä järjestyksessä ja samalla tavalla kuin aistit ovat ne vastaanottaneet, tai yhdistää nuo kuvat uudelleen ja toiseen järjestykseen. Tätä kykyä sanotaan mielikuvitukseksi; siihen kuuluu kaikki se, mitä kutsutaan kekseliäisyydeksi, haaveiluksi, kuvitteluksi ja vastaavaksi. On kuitenkin huomautettava, ettei tämä mielikuvituksen kyky pysty itse tuottamaan mitään täysin uutta; se kykenee vain muuttamaan aisteista vastaanottamiensa ideoiden kokoonpanoa. Mielikuvitus on nautinnon ja kivun kaikkein laajin alue, sillä sen piiriin kuuluvat pelkomme, toiveemme ja kaikki niihin liittyvät passiomme. Millä tahansa, millä pyritään näiden keskeisten ideoiden välityksellä ja alkuperäiseen luonnolliseen vaikutukseen perustuen vaikuttamaan mielikuvitukseen, on oltava sama voima kaikkiin ihmisiin nähden. Sillä jos mielikuvitus vain esittää uudelleen aistimuksia, mielikuvat voivat tuottaa sille nautintoa tai kipua vain sen saman periaatteen mukaisesti, jolla todellisuus tuottaa aisteille nautintoa tai kipua. Tästä seuraa, että ihmisten mielikuvitusten välillä on oltava yhtä läheinen vastavuus kuin heidän aistiensakin välillä. Vähäininkin syventymisen asiaan saa meidät vakuuttumaan siitä, että näin välttämättä on asianlaita.

Luonnollisten objektien ominaisuuksien aiheuttaman kivun tai nautinnon lisäksi mielikuvitukselle tuottaa nautintoa samankaltaisuus imitaation ja alkuperäisen kohteen välillä. Sikäli kuin ymmärrän, mielikuvitus ei voi saada nautintoa mistään muista kuin kahdesta edellä mainitusta syystä. Nämä syyt vaikuttavat kaikissa ihmisissä suhteellisen yhdenmukaisesti, koska niiden toimintaperiaatteet ovat peräisin luonnosta eivätkä perustu tottumukseen tai erityisominaisuuksiin. Herra Locke huomauttaa mielikuvituksesta mielestäni oikeutetusti ja hyvin, että se on pääasiassa perehtynyt samankaltaisuuksien jäljittämiseen; hän sanoo myös, että arvostelukyvyn tehtävänä on pikemminkin etsiä eroavuuksia. Tämän perusteella vaikuttaisi siltä, että mielikuvitus ja arvostelukyky eivät olennaisesti poikkeaisi toisistaan, koska ne molemmat olisivat tulosta saman *vertailemisen* kyvyn eri toiminnoista. Todellisuudessa kuitenkin, olivatpa ne yhteydessä samaan ihmismielen kykyyn tai eivät, ne eroavat niin olennaisesti toisistaan monissa suhteissa, että täydellinen mielikuvituksen ja arvostelukyvyn yhdistyminen on harvinaisimpia asioita koko maailmassa. Kun kaksi erillistä objektia eivät ole keskenään samanlaisia, se vain vastaa odotuksiamme ja asioiden ollessa näin tavalliseen tapaan, ne eivät tee mitään vaikutusta mielikuvituksemme. Mutta kun kahdessa eri objektissa on jotakin samankaltaisuutta, ne tekevät meihin vaikutuksen; me kiinnitämme niihin huomiota ja ne miellyttävät meitä. Ihmismieli on luonnostaan paljon alttiimpi jäljittämään samankaltaisuuksia kuin etsimään eroavuuksia ja tämä toiminta tuottaa sille suurempaa iloa, sillä samankaltaisuuksien avulla me tuotamme *uusia kuvia*, yhdistelemme, luomme ja laajennamme omia ajatuksiamme. Tehdessämme erotteluja emme anna mitään ravintoa mielikuvituksellemme, tehtävä itsessään on vaikea ja väsyttävä ja sekin nautinto mitä siitä saamme on jollakin tavalla negatiivista ja epäsuoraa luonteeltaan. Jos minulle aamulla kerrotaan uutinen, se tarjoaa nautintoa jo pelkästään

ollessaan uutisena lisäys aikaisempaan tietomäärääni. Illalla selviääkin, että uutinen oli tyhjästä tempaistu. Mitä tämä antaa minulle muuta kuin pettymyksen tunteen huomattessani tullessi huijatuksi? Ihmiset siis luonnostaan ovat paljon taipuvaisempia uskomaan kuin epäilemään. Saman periaatteen nojalla monet tietämättömät raakalaiskansat ovat usein olleet etevä vertauksissa, metaforissa ja allegorioissa, mutta heikkoja ja kehitymättömiä omien ideoidensa selkiyttämässä ja erottelussa. Tämänkaltainen on myös syy siihen, että Homeros ja itämaiset kirjailijat – vaikka ovatkin hyvin mieltyneitä vertauksiin, joita usein ihailtavasti esittävät – ovat vain harvoin välittäneet tehdä vertauksistaan täsmällisiä. Heidät toisin sanoen lumooa jokin yleisluontoinen samankaltaisuus, jota he sitten värikkäästi kuvaavat ottamatta huomioon eroa, joka saattaa vallita toisiinsa rinnastettujen asioiden välillä.

Koska mielikuvitusta pääasiassa ilahduttaa samankaltaisuudesta aiheutuva nautinto, ihmiset ovat tässä asiassa lähes samanarvoisia ainakin siihen mittaamme mihin yltyvät heidän tietonsa esillä olevista tai vertailluista asioista. Tämä tietämyksen periaate on erittäin sattumanvarainen, koska se riippuu kokemuksesta ja havainnoinnista eikä minkään luonnollisen kyvyn voimasta tai heikkoudesta. Se mitä asiaa tarkemmin ajattelema tavallisesti kutsumme maun eroiksi, onkin tulosta tämän tietämyksen erilaisuudesta. Jos joku, jolle kuvanveisto on uutta, näkee peruukkipidikkeen tai muun arkisen kuvapatsaan, se tekee häneen välittömän vaikutuksen ja heti miellyttää häntä, koska hän näkee jotakin ihmishahmon kaltaista. Tällöin hän ollessaan kokonaan veistoksen lumoissa ei lainkaan kiinnitä huomiota sen puutteisiin. Kukaan ei uskoakseni ole koskaan tehnyt niin imitaation ensi kerran nähdessään. Oletetaan, että tämä vasta-alkaja myöhemmin kohtaa taiteellisemman samantyyppisen teoksen. Hän alkaa nyt halveksia sitä, mitä aluksi ihaili; ei hän tosin aikaisemminkaan ihailut sitä sen taidokkuuden vuoksi vaan koska se yleisellä joskin karkealla tavalla vastasi ihmishahmoa. Se, mitä hän eri aikoina ihaili näissä niin erilaisissa hahmoissa on tarkalleen ottaen sama asia, ja vaikka hänen tietonsa ovatkin kohentuneet, hänen makunsa ei ole muuttunut. Tässä asiassa hänen erehdyksensä johtui taiteen tuntemuksen puutteesta, joka taas oli peräisin hänen kokemattomuudestaan. Häneltä voi kuitenkin puuttua myös luonnon tuntemusta. On nimittäin mahdollista, että esimerkkinä henkilö pysähtyy tähän, eikä taitavien käsien luoma mestariteos miellytä häntä sen enempää kuin rahvaanomaisen taiteilijan keskinkertainen työ. Tämä ei johdu paremman tai kehittyneemmän nautinnon puutteesta, vaan siitä, etteivät kaikki ihmiset tarkastele ihmiskehoa riittävän huolellisesti voidakseen asianmukaisesti arvioida siitä tehtyä imitaatiota. Se, ettei kriittinen maku perustu ihmisissä mihinkään ylivertaisiin periaatteisiin, vaan ylivertaiseen tietoon, käy ilmi monista esimerkeistä. Tarina muinaisesta maalarista ja suutarista on hyvin tunnettu.

Suutari oikaisi maalaria joidenkin virheiden suhteen, joita tämä oli tehnyt erään maalauksensa henkilöhahmon kengissä ja joita maalari ei ollut koskaan edes huomannut, koska ei ollut ikinä tarkastellut kenkiä kovinkaan huolellisesti ja tavoitteli ainoastaan yleistä samankaltaisuutta. Moite ei kuitenkaan kohdistunut maalarin makuun, vaan koski puutteellista tun-

temusta kenkien tekemisen taidosta. Kuvitellaan, että taiteilijan työhuoneeseen astuu anatomiaan perehtynyt lääkäri. Taiteilijan teos on hänestä yleisesti ottaen hyvin tehty, hahmo on oivallisessa asennossa ja sen jäsenet sopusoinnussa omien liikkeidensä kanssa. Lääkäri saattaa kuitenkin oman tietämyksensä kautta kriittisesti huomauttaa, että jokin maalauksen hahmon lihaksista ei pullistu sillä tavalla kuin sen kuvatun liikkeen yhteydessä tulisi tehdä. Lääkäri havaitsee tässä jotakin, mitä maalari ei ollut huomannut, ja itse sivuuttaa sen, mihin suutari omasta puolestaan oli kiinnittänyt huomiota. Anatomiaa koskevien tarkimpien tietojen puutteellisuus, sen enempää kuin kenkien muodon tarkimman tuntemuksen vajavuuskaan eivät kuitenkaan heijastu maalarin tai kenen tahansa hänen teostaan tarkastelevan katsojan luonnolliseen hyvään makuun. Turkin keisarille näytettiin kerran hienoa teosta, joka kuvasi Johannes Kastajan irtihakattua päätä. Keisari antoi tunnustusta monille seikoille, mutta havaitsi yhden puutteen: ettei iho haavan kohdalta ollut repeytynyt todenmukaisesti. Vaikka tämä huomautus olikin oikeaan osunut, sulttaani ei tässä tapauksessa osoittanut sen luonnollisempaa makua kuin teoksen tehnyt taiteilija tai tuhat eurooppalaista taiteentuntijaa, jotka luultavasti koskaan eivät olisi huomanneet samaa seikkaa. Hänen turkkilainen majesteettinsa todellakin tunsu hyvin tuon kauhistuttavan näyn, jonka toiset olivat vain voineet kuvitella mielessään. Näiden ihmisten tyytymättömyyden aiheet ovat erilaisia siksi, että heidän tietämyksensä on erilaista ja kohdistuu eri asioihin. Taidemaalari, suutarille, lääkärille ja Turkin keisarille on kuitenkin jokin yhteistä: heidän nautintonsa saa alkunsa luonnollisesta kohteesta sikäli kuin sitä on heidän mielestään imitoitu oikein; he saavat tyydytystä nähdessään miellyttäviä kuvia; he tuntevat sympatiaa, koska kuvattu tapahtuma on vaikuttava ja tunteita koskettava. Sikäli kuin maku on luonnollinen, se on kaikille melkein yhteinen.

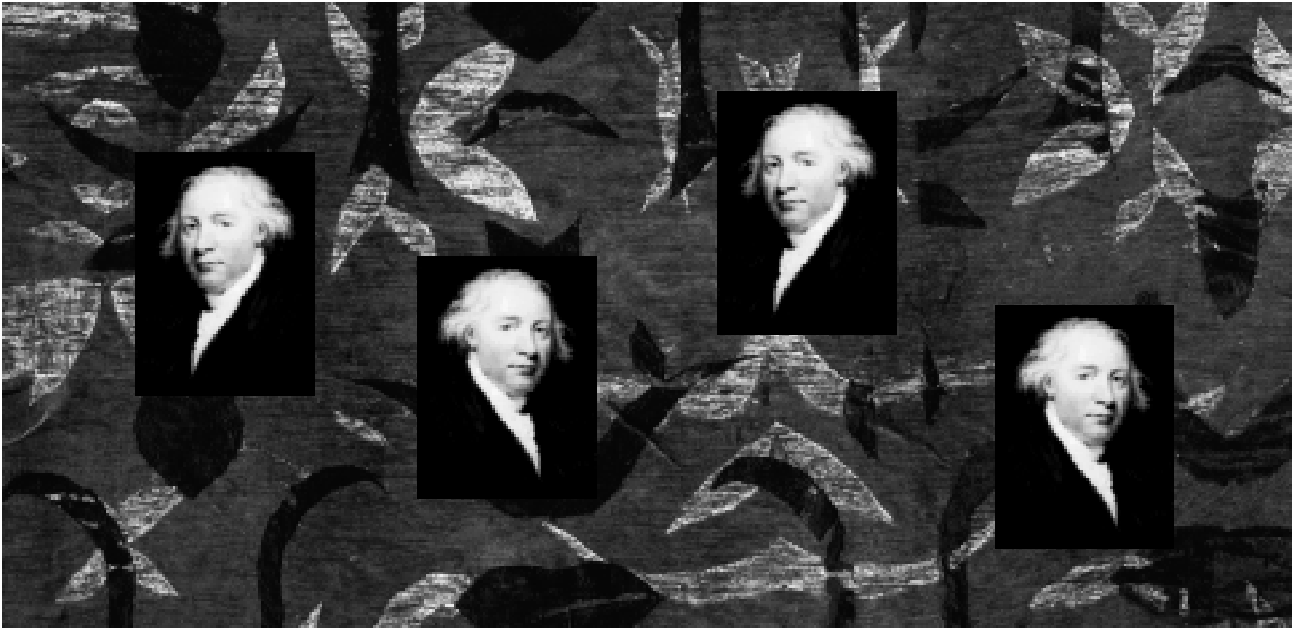
Sama yhtäläisyys voidaan nähdä runoudessa ja muissa mielikuvituksen luomuksissa. On totta, että joku on *Don Bellianiksen* lumoissa ja lukee Vergiliusta kylmästi, siinä missä toinen haltioituu *Aeneaasta* ja jättää *Don Bellianiksen* lapsille. Näiden kahden maku näyttää suuresti poikkeavan toisistaan, mutta itseasiassa niiden välillä on vain vähän eroa. Näissä vastakkaisia mielipiteitä nostattavissa teoksissa kerrotaan kummassakin ihailua herättävä tarina, molemmat ovat täynnä toimintaa, ne ovat kiihkeitä, niissä on kummassakin matkoja, taisteluita, voittoja ja jatkuvia onnenkäännteitä. *Don Bellianiksen* ihailija ei ehkä ymmärrä *Aeneaan* hienostunutta kieltä, mutta jos sen tyyli alennettaisiin *Kristityn vaelluksen* tasolle, hän voisi tuntea sen koko voiman samalla periaatteella, joka on tehnyt hänestä *Don Bellianiksen* ihailijan.²

Mielikirjailijansa teoksissa häntä eivät lainkaan järkytä jatkuvat epätodennäköisyydet, ajan-kohtien sekaannukset, tapojen loukkaukset tai maantieteen ylenkatsominen, sillä hän ei tiedä mitään maantieteestä tai historiasta eikä ole koskaan tutkinut todennäköisyyden perusteita. Hän saattaa lukea Böömin rannikolla tapahtuvasta haaksirikosta, eikä välitä vähäkään tästä hillittömästä kömmähdyksestä vaan on tuon kiinnostavan tapahtuman lumoissa ja huolissaan vain sankarinsa kohtalosta.³ Miksi sellaisen, joka tietämyksensä perusteella voisi ajatella Böömin olevan vaikka

saari Atlantissa, tulisi olla tyrmistynyt sen rannikolla tapahtuvasta haaksirikosta, ja loppujen lopuksi, mitä vaikutusta sillä on hänen luonnolliseen hyvään makuunsa?

Sikäli kuin maku kuuluu mielikuvitukseen, sen periaate on kaikissa ihmisissä sama. Sen vaikutustavassa tai vaikutuksen syissä ei ole eroa. Vaikutuksen *asteessa* sen sijaan on eroja, jotka johtuvat pääasiassa kahdesta syystä: joko suuremmasta luontaisesta herkkyydestä tai objektien tarkemmasta ja pidempikestoisesta tarkastelusta. Tämän havainnollistamiseksi aistitoiminnoissa, joissa sama ero esiintyy, olettaakamme että kaksi miestä näkee edessään erittäin tasaisen marmoripöydän. Molemmat havaitsevat pöydän olevan tasainen ja miellyttävän heitä siksi. Tähän saakka he ovat yhtä mieltä. Oletetaan kuitenkin, että heidän nähtäväkseen tuodaan toinen ja vielä kolmaskin pöytä, jotka ovat molemmat aina edeltävää tasaisempia. On erittäin todennäköistä, että nämä miehet, jotka ovat täysin samaa mieltä siitä, mikä on tasaista ja minkälaista nautintoa se saa aikaan, ovat nyt eri mieltä pyrkiessään ratkaisemaan mikä pöytä on hiottu kaikkein parhaiten. Makujen välillä todellakin on suuria eroja silloin kun verrataan sellaisten asioiden paljoutta tai vähyyttä, joita arvioidaan asteen eikä määrän perusteella, ja kun näitä erimielisyyksiä esiintyy, niitä ei ole helppo ratkaista, ellei paljous tai vähyyys ole silmiinpistävä. Jos olemme erimielisiä kahden määrän suhteesta, voimme turvautua yhteiseen mittaan, jonka avulla pystymme ratkaisemaan kysymyksen äärimmäisen tarkasti. Tästä katson johtuvan sen, että matemaattinen tieto on kaikkea muuta tietoa paljon varmempaa. Sen sijaan asioissa, joiden paljoutta tai vähyyttä ei mitata lukumäärän perusteella, kuten tasaisuutta tai rosoisuutta, kovuutta ja pehmeyttä, tummuutta ja valoisuutta sekä eri värisävyjä, voidaan eroja nähdä helposti silloin kun ne ovat huomattavia, mutta ei silloin kun ne ovat erittäin vähäisiä, koska meiltä puuttuvat yhteiset mitat, emmekä tule niitä ehkä koskaan löytämäänäkään. Olettaen että aistin tarkkuus on sama, näissä huolellisuutta vaativissa tapauksissa etu-aseman saavuttaa suuremmalla harjaantumisella ja huomiokyvyllä. Pöytäesimerkissämme tarkimman arvioon tekee epäilemättä marmorinkiilloittaja. Vaikka meiltä puuttuvatkin yhteiset mitat monien aisteja ja niitä representoivaa mielikuvitusta koskevien kiistojen ratkaisemiseksi havaitsemme, että arviointiperiaatteet ovat kaikilla ihmisillä samat, eikä erimielisyyksiä synny ennen kuin alamme tutkia sellaista asioiden paremmuutta tai sellaisia eroja, jotka vievät meidät arvostelukyvyn alueelle.

Niin kauan kuin olemme tekemisissä asioiden aistittavissa olevien ominaisuuksien kanssa, melkein vain mielikuvitus näyttää olevan osallisena, eikä juuri muuta tule mukaan silloinkaan kun passiot esittäytyvät meille, sillä luonnollisen sympatian voimasta kaikki ihmiset tuntevat ne ja tunnistavat rinnassaan niiden oikeellisuuden turvautumatta lainkaan järkeensä. Rakkaus, suru, pelko, viha ja ilo, kaikki nämä passiot ovat vuorollaan vaikuttaneet jokaisen sisimmässä, eikä niiden vaikutus ole ollut mielivaltaista tai sattumanvaraista luonteeltaan, vaan tiettyjen varmojen, luonnollisten ja yhdenmukaisten periaatteiden mukaista. Mutta koska monet mielikuvituksen luomukset eivät rajoitu pelkästään aistittavien objektien kuvaamiseen tai passioihin vaikuttamiseen, vaan käsittelevät myös ihmis-

ten tapoja, luonteenlaatua, toimintaa, heidän hyveitään, paheitaan, suunnitelmiaan ja suhteitaan muihin ihmisiin, ne siirtyvät arvostelukyvyn piiriin, jota harjoitus ja ajattelukyvyyn harjaannuttaminen kehittävät. Kaikki edellämainitut yhdessä muodostavat huomattavan osan maun objekteista. Oppiaksemme niitä tuntemaan Horatius kehottaa meitä käymään filosofian ja elämän kouluja. Sama varmuus minkä voimme moraalisuutta ja ihmiselämää koskevista tutkimuksissamme saavuttaa, on saavutettavissa myös niihin liittyviä imitaation luomuksia tutkittaessa. Se mitä kutsumme mauksi koostuu todellakin suurimmaksi osaksi tapojen tuntemuksestamme, soveliaan ajan ja paikan huomioimisesta sekä yleisestä säädyllyydestä, joita voi oppia vain niissä kouluissa joihin Horatius meitä ohjaa, eikä siis todellisuudessa ole muuta kuin jalostuneempaa arvostelukykä. Kaiken kaikkiaan minusta näyttää siltä, että kaikkein yleisimmässä merkityksessään maku ei ole yksinkertainen idea, vaan koostuu osittain primaarisista aistinautunnoista, mielikuvituksen sekundaarinautunnoista ja järkeilykykymme päätelmistä koskien edellämainittujen erilaisia suhteita sekä inhimillisiä passioita, tapoja ja toimintaa. Maun muodostuminen edellyttää kaikkea tätä ja sen perustaso on ihmismielessä aina sama, koska kaikkien ideoidemme ja nautintojemme alkuperä on aina aisteissamme. Jos kerran aistimme eivät ole epävarmoja ja mielivaltaisia, koko maun perustus on kaikille yhteinen ja meillä on siksi riittävä perusta pohtia näitä asioita vakuuttavalla tavalla.

Kun ajatteleme makua pelkästään sen luonteen ja lajin suhteen, havaitsemme sen periaatteiden olevan kaikille täysin samoja. Sen sijaan näiden periaatteiden vaikutusaste eri ihmisyksilöissä osoittautuu kaikkiaan yhtä vaihtelevaksi kuin itse periaatteet ovat yhtenevät. Herkkyyys ja arvostelukyky, jotka muodostavat sen mitä yleensä kutsumme *mauksi*, vaihtelevat nimittäin eri ihmisissä tavattoman paljon. Maun puute johtuu viasta ensin mainitussa ominaisuudessa, väärä tai huono maku jälkimmäisen heikkoudesta. Joidenkin ihmisten tunteet ovat niin tylsiä ja mielenlaatu niin kylmä ja ponneton, että heidän voi tuskin sanoa olevan valveilla koko elämänsä aikana. Kaikkein vaikuttavimmatkin

objektit tekevät tällaisiin ihmisiin vain vähäisen ja mitättömän vaikutuksen. Toisia ihmisiä taas pelkät karkeat aistinautinnot kiihdyttävät niin jatkuvasti tai he ovat niin kiinni ahneuden alhaisessa kurimuksessa tai maineen ja kunnian kuumeisessa jahdissa, ettei heidän myrskyisten ja rajujen passioiden täyttämää sisimpäänsä enää saa liikkeelle mielikuvituksen herkkä ja hienostunut leikki. Näistä ihmisistä tulee yhtä typeriä ja tunnotomia kuin ensinmainituistakin, vaikkakin eri syistä. Jos heihin kuitenkin joskus tekee vaikutuksen jokin luonnollinen eleganssi tai ansiokkuus tai näitä ominaisuuksia kantava taideteos, liikuttuvat he saman periaatteen mukaisesti.

Väärän maun aiheuttaa puutteellinen arvostelukyky, johon voi olla synnä ymmärryksen luontainen heikkous (koostuipa tämän kyvyn voima mistä tahansa), tai kuten useammin on laita, puute sopivasta ja hyvin ohjatusta harjoituksesta, joka vain yksin voi tehdä ymmärryksestä vahvan ja kykenevän. Tietämättömyys, huomiokyvyn puute, ennakkoluulot, malttamattomuus, suurpiirteisyyys ja itsepäisyys, eli lyhyemmin kaikki ne passiot ja paheet, jotka vääristävät arvioita muissakin asioissa, vaikeuttavat niiden tekemistä myös tällä hienostuneemmalla ja elegantimmalla alueella. Nämä syyt tuottavat mielipide-eroja kaikissa ymmärryksen kohteiksi tulevista asioista eikä silti tarvitse olettaa, ettei mitään vakiintuneita järjen periaatteita olisi olemassa. Voimme jopa havaita, että ihmiskunnan keskuudessa vallitsee makukysymyksissä vähemmän erimielisyyksiä kuin useimmissa puhtaasta järjestyksestä riippuvissa asioissa. Ihmiset ovat paljon yksimielisempiä Vergiliuksen runokielen loistokkuudesta kuin jonkin Aristoteleen teorian totuudesta tai valheellisuudesta.

Kyky arvioida taiteita kohdallisesti, mitä voidaan kutsua hyväksi mauksi, on suuressa määrin riippuvainen arvioitsijan herkkyydestä. Jos mieli ei tunne vetoa mielikuvituksen nautintoihin, se ei koskaan kiinnitä sen lajin luomuksiin riittävästi huomiota, jotta oppisi tuntemaan niitä pätevästi. Vaikka tietty herkkyyden aste onkin hyvän arviointikyvyn muodostumisen edellytys, hyvä arviointikyky ei silti välttämättä seuraa

nautinnon kokemisen tarkkuudesta ja herkkyydestä. Usein käy niin, että hyvin heikko teos vaikuttaa hyvin huonoon arvioitsijaan hänen luontaisen suuremman herkkyytensä voimalla enemmän kuin kaikkein täydellisin teos kaikkein parhaaseen arvioitsijaan. Kaiken uuden, epätavallisen, suurenmoisen komean tai passionaalisen tiedetään hyvin vaikuttavan voimakkaasti tuollaiseen herkkään henkilöön. Koska häneen eivät toisaalta myöskään vaikuta teoksen puutteellisuudet, hänen nautintonsa on puhtaampaa ja yksinkertaisempaa. Yksinomaan mielikuvituksen aikaansaamana tuo nautinto on myös paljon suurempaa kuin mikään, minkä arvioinnin kohdallisuus voi tuoda mukanaan. Arvostelukyvyyn käyttö on suureksi osaksi kuin kompastuskivien asettamista mielikuvituksen tielle tai sen tunteman lumouksen haihduttamista ja meidän itsemme sitomista järkemme epämiellyttävään ikeeseen. Melkeinpä ainoa nautinto, jonka ihmiset saavat muita paremmista arvostelmistaan, koostuu oikean ajattelun synnyttämästä tavallaan tietoisesta ylpeydestä ja ylemmydentunteesta. Silloinkin on kuitenkin kyseessä epäsuora nautinto, joka ei ole välittömästi tulosta tarkastelun kohteena olevasta objektista. Miten eloisia ovatkaan aistimuksemme elämämme aamunkoitossa, jolloin aistit ovat vielä käyttämättömiä ja herkkiä ja koko ihminen joka osaltaan täydellisesti hereillä ja uutuuden raikas loisto näkyy kaikessa, mikä meitä ympäröi – ja miten vääriä ja epätäydellisiä arviomme, joita tuolloin asioista muodostamme! Pelkään pahoin, etten itse tule enää koskaan saamaan henkevyuden erinomaisimmistakaan saavutuksista yhtä suurta nautintoa kuin mitä tuona aikana sain kohteista, joita arvostelukykyäni nyt pitää joutavina ja halveksittavina. Kaikki mitättömimmätkin nautinnon aiheet ovat omiaan miellyttämään sitä, joka on luonteeltaan liian innokas. Hänen nautinnonhalunsa on liian suuri, jotta se antaisi hänen makunsa herkistyä. Hän on joka suhteessa kuin rakastunut Ovidius:

“Molle meum levibus cor est violabile telis,
Et semper causa est, cur ego semper amem”⁷⁴

Tämän tyyppisestä ihmisestä ei voi koskaan tulla hienostunutta arvioitsijaa, ei koskaan sellaista, josta komedian kirjoittaja sanoo: *elegans formarum, spectator*. Ellemme tunne vaikutettavina olevia erilaisia mielenlaatuja ja luonteita, eri teosten ansioiden ja voiman arvioiminen niiden synnyttämän vaikutuksen perusteella jää aina epätäydelliseksi. Runouden ja musiikin kaikkein voimakkain vaikutus on ollut nähtävissä ja voidaan ehkä vieläkin havaita siellä, missä nämä taiteet ovat vain hyvin alhaisella ja epätäydellisellä tasolla. Hioutumattomaan kuuntelijaan vaikuttavat näiden taiteiden periaatteet jopa karkeimmassa muodossaan, eikä hän ole tarpeeksi taitava tunnistaakseen niiden puutteet. Taiteiden edetessä täydellistymistään kohti kritiikin taito etenee samaa tahtia, ja arvioitsijoiden nautinnon keskeyttävät usein viat, joita kaikkein viimeistellyimmissäkin teoksissa voidaan havaita.

Ennen kuin jätän tämän aihepiirin, en voi olla kiinnittämättä huomiota käsitykseen, joka monilla on mausta erillisenä ihmismielen kykynä: jonakin joka on irrallaan arvostelukyvystä ja mielikuvituksesta, jonkinlaisena vaiston lajina, jonka kautta eri teokset tekevät meihin ensi silmäyksellä luonnollisen vaikutuksensa ilman, että olisimme ennen sitä lainkaan ajatelleet niiden ansioita tai puutteellisuuksia. Sikäli kuin on ky-

symys mielikuvituksesta ja passioista, uskon että järkeen turvaututaan vain vähän, mutta kun on kyse jäsen-nyksestä, sopivaisuudesta ja johdonmukaisuudesta eli lyhyesti asioista, joissa paras maku eroaa kaikkein huonoimmasta, olen varma että ratkaisevaa on ymmärrys, eikä mikään muu. Sen toiminta ei todellisuudessa suinkaan aina ole nopeaa, ja sellaista ollessaan se ei läheskään aina osu oikeaan. Parhaan maun omaavat ihmiset muuttavat järjestään harkinnan jälkeen niitä alkuperäisiä ja hätköityjä arvostelmiaan, joita ihmismieli puolueettomuutta ja epäilyksiä karttavana on heti kernaasti valmis tekemään. Tiedetään, että makua (mikä se sitten lieneekin) kehitetään täsmälleen samalla tavalla kuin arvostelukykyämmekin: tietämystä laajentamalla, kohteiden herkeämättömän tarkkailun kautta ja jatkuvalla harjoittelulla. Jos niiden maku, jotka eivät ole omaksuneet näitä menetelmiä, tekee päätöksensä nopeasti, se on aina epävarma, eikä heidän nopeutensa perustu mihinkään äkilliseen valaistumiseen, joka hetkessä karkoittaisi kaiken pimeyden heidän mielestään, vaan hätköintiin ja suuriin luuloihin. Sen sijaan ne, jotka ovat kehittäneet maun kohteiden alaan kuuluvaa tietämyksen lajia, saavuttavat vähitellen paitsi arvostelmien virheettömyyden myös nopean valmiuden tehdä niitä, aivan kuten vastaavan harjoittelun kautta ihmiset muillakin aloilla. Aluksi ihmisten on pakko tavata, mutta lopulta he lukevat helposti ja nopeasti. Maun toiminnan nopeus ei tällöin kuitenkaan todista, että se olisi erillinen henkinen kyky. En usko kenenkään koskaan osallistuneen keskusteluun, joka olisi keskittynyt johonkin puhtaan järjen alaa koskevaan asiaan, huomaamatta sitä äärimmäistä helpoutta, jolla argumentaatio etenee, jolla perusteita löydetään, vastaväitteitä esitetään ja niihin vastataan ja eri väittämistä johdetaan päätelmiä, aivan yhtä nopeasti kuin maun voidaan olettaa toimivan vaikkei minkään muun havaita eikä edes oleteta toimivan kuin puhtaan järjen. Erillisten periaatteiden etsiminen jokaista ilmiötä varten erikseen on paitsi turhaa monistamista, myös mitä suurimmassa määrin epäfilosofista.

Tästä aiheesta voisi jatkaa paljon pidempäänkin; rajojamme ei kuitenkaan määrää aihepiirin laajuus, sillä mikäpä aihe ei ulottuisi loppumattoon? Vain aikomustemme erityinen luonne ja se yksittäinen näkökulma, josta aihettamme tarkastelemme, voi asettaa pääteipiteen tutkimuksellemme.

*Suomentaneet Markku Mustaranta
Tuukka Tomperi*

Viitteet

1. Horatius, *De Arte Poetica*, II,132,135
2. *Don Bellianis* on sankari espanjalaisesta kansantarina *Historia del valeroso é invincible Principe don Belianis de Grecia* (1547-79). John Bunyan (1628-88), *Pilgrim's Process* (1678, Kristityn vaellus).
3. Shakespeare, *The Winter's Tale* III,iii,2
4. Ovidius, *Heroides*, XV, 79-80